

12. Огієнко І. І. Український стилістичний словник / І. І. Огієнко. – Львів : З друк. наук. тов-ва ім. Шевченка, 1924. – 495 с.
13. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003. – 286 с.
14. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – С. 63-86.
15. Тараненко О. О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника) / О. О. Тараненко. – К. ; Кам'янець-Подільський : Вид-во Кам'янець-Подільського ін-ту, 1996. – 191 с.
16. Українська мова у XX сторіччі : історія лінгвоциду : 2-ге вид. / [за ред. Л. Масенко.]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 399 с.

O. Zaytseva

MARKERS «ANCIENT» AND «RARE USED» IN THE UKRAINIAN LANGUAGE DICTIONARIES OF THE SECOND HALF OF THE 20th – BEGINNING OF THE 21st CENTURY

The article is devoted to the study of ancient and rare used vocabulary which is fixed in the Ukrainian language dictionaries of the second half of the 20th – beginning of the 21st century. The cases of incorrespondencies in marking ancient and rare used vocabulary were found and its status in modern Ukrainian literary language was studied. Suggestions for marking this vocabulary are added.

Key words: Ukrainian language, stage direction, marking, antiquated, seldom used, dictionary, language norm.

УДК 811'111'276.1:159.923.35:328.1

Зернецький П. В., Рябоконт Г. Л.

ТИПОВІ ТА ОСОБИСТІСНІ РИСИ ДИСКУРС-ПОРТРЕТУ БРИТАНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ

Статтю присвячено одному з нових аспектів лінгвістичних досліджень – методу дискурс-портретування, що допомагає дослідити сприйняття навколишнього світу учасниками мовленнєвої діяльності, в даному випадку – основними учасниками британських парламентських дебатів – парламентарями, відповідачами (представниками виконавчої та судової влади) і спікером. На підставі аналізу їхніх висловлювань, що за прагматичною спрямованістю можна поділити на адресант-, адресат-, кортеж- та код-орієнтовані, визначаються особистісні та типові риси дискурс-портрету, що в свою чергу відображає картину їхнього світосприйняття.

Ключові слова: дискурс, каузально-генетична теорія дискурсу, дискурс-портрет, адресант-, адресат-, кортеж-, код-ідентифікувальні дискурс-категорії, мовленнєва діяльність, британські парламентські дебати.

Всесвітні процеси глобалізації та інтеграції, що проникають у всі сфери сьогоденного життя, вимагають удосконалення підходів до пізнання особистості як центральної фігури цих процесів і вивчення мови, через яку відбувається спілкування та взаємодія між розумними представниками навколишнього світу. Розширення сфер комунікації зумовлює потребу глибшого дослідження цього феномена людського життя, залучення нових прогресивних методів, які б уможливили детальніше вивчення мовної особистості,

а саме – стратегій і тактик побудови різного типу висловлювань, що продукуються в різноманітних мовленнєвих ситуаціях і дають уявлення про картину світосприйняття індивіда. Одним із способів, що допомагає зрозуміти когнітивні механізми, задіяні при побудові висловлювань, а на основі цього глибше дізнатися про психологічний портрет індивіда, є метод змалювання дискурс-портрета, або дискурс-портретування, адже саме мовленнєва діяльність якнайповніше відображає мисленнєво-психологічні процеси.

Аналіз досліджень і публікацій

Найбільш детально метод дискурс-портретування був представлений і описаний білоруською вченою І. Ф. Ухвановою-Шмиговою. Вона виділяє 24 дискурсивні типи мовленнєвої особистості, які можуть поєднуватися в характеристиці одного політичного лідера залежно від домінування в його мовленнєвій діяльності адресант-, адресат-, кортеж- та код-ідентифікувальних дискурс-категорій. На основі вивчення мовленнєвої діяльності представників російської політичної еліти автори визначили й описали мовленнєві особистості залежно від вживання ними чотирьох основних дискурс-категорій, а також їх підтипів. Метою запропонованого аналізу було «вирішення глобального завдання – одержання максимально повної інформації про адресанта» [1, 13].

В Україні значний внесок у вивчення теоретичних засад дискурс-портретування та подальшого вдосконалення цієї практики зробили О. В. Зернецька та П. В. Зернецький, які залучили також надбання антропології, психології та комунікативної лінгвістики у сфері теорії особистості, зокрема її типологічних особливостей [2; 3].

Отже, метою цієї статті є дослідження дискурс-категорій, що вживаються у мовленнєвій діяльності основних учасників парламентських слухань у Палаті громад парламенту Великої Британії, а саме спікера, члена парламенту (*Member of Parliament – MP*) та члена уряду, що виступає у мовленнєвій ролі відповідача.

Сьогодні дискурс-портретування ще не стало поширеною практикою української лінгвістичної науки. Втім останнім часом цей метод набуває дедалі більшої популярності, оскільки являє собою новий та нетиповий спосіб дослідження мовної особистості в соціально-культурно-політичному контексті. Дискурс-портретування є одним із способів реконструкції соціальної взаємодії, пізнання світу й нас у ньому [4, 10]. Цей метод також доповнює неориторичний під-

хід до вивчення мовленнєвої діяльності, що полягає в моделюванні мовленнєво-когнітивної діяльності адресанта (автора) відповідного дискурсу. Метод дискурс-портретування було розроблено в рамках каузально-генетичної теорії дискурсу, суть якої полягає в розширенні плану змісту тексту від дихотомії «фрагмент навколишнього світу (референт) – його знакове відображення» до квадритомії, що, крім згаданих категорій, поповнюється ще рядом (дихотомією) «фрагмент соціальної організації світу (кортеж) – його номінація/вербалізація» [5, 11]. Мовна, або комунікативна, особистість, перебуваючи в центрі соціально-культурно-політичної ситуації, сприймає певні фрагменти та реалії навколишнього світу через систему концептів та фреймів і, обробляючи цю інформацію у своїй свідомості, створює тексти різноманітних форм і жанрів, що відображають бачення світу індивідумом та його ставлення до нього. Узагальнена картина цих процесів зображена на рис. 1.

Переносячи зміст наведеної схеми в креативний аспект, пов'язаний зі здатністю комунікативної особистості продукувати текст, який у свою чергу є письмово зафіксованим відрізком дискурсу, можна стверджувати, що в змісті тексту на рівних засадах взаємодіють плани референтної й кортежної, знаково-референтної та знаково-кортежної змістової спрямованості.

У сучасному світі набувають дедалі більшого значення та розвитку процеси глобалізації, що неминуче призводять до зіткнення та взаємопроникнення політичних ліній окремих держав. Це зумовлює необхідність ретельного дослідження особливостей політичних систем різних країн, їхнього функціонування та тенденцій розвитку. Звернення до вивчення політичної системи Великої Британії та практики ознайомлення широкого загалу із суспільними процесами у цій країні на прикладі аналізу її парламентських дебатів та політичного дискурсу, що вміщує в собі ці складові, є важливим кроком до наближення України до держав розвинутої демократії й по-

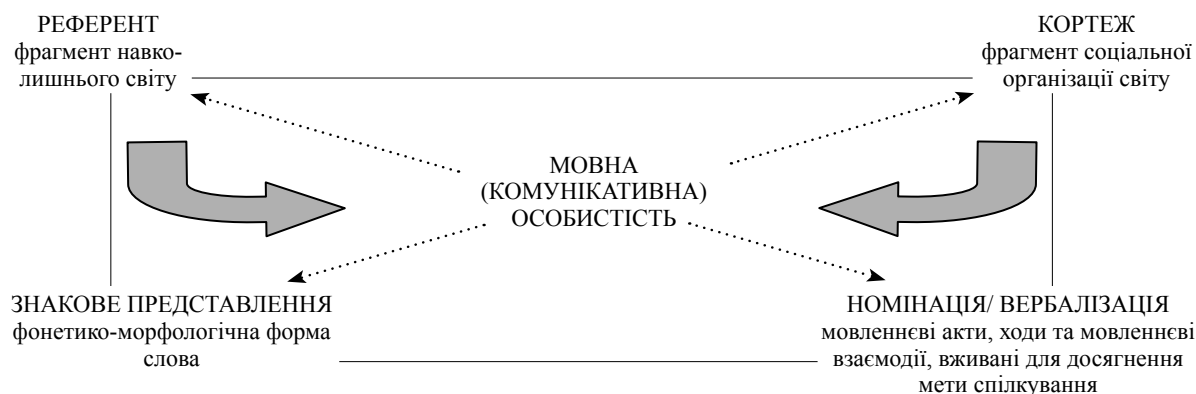

Рис. 1. План змісту тексту

кращення її міжнародного іміджу. Описуючи в комунікативно-лінгвістичному плані британський політичний дискурс, стає важливим створення узагальненого дискурс-портрета британського політичного діяча на основі вживаності ним адресант-, адресат-, кортеж- та код-ідентифікувальних дискурсивних категорій, що відображають відповідні параметри навколишнього світу в межах британського політичного дискурсу.

Основними учасниками парламентських слухань у Великій Британії є спікер, парламентар та відповідач – представник виконавчої/судової гілок влади. За жанровою специфікою британський парламентський дискурс є полілогом його основних учасників, який здійснюється за векторами, зображеними на рис. 2 [6, 17]. Існує дві форми парламентських слухань: **власне дебати**, коли члени уряду відповідають на запитання парламентарів з приводу напрямів урядової політики та **офіційні доповіді**, які, як правило, виголошуються при представленні певних законопроектів та інших документів, що мають державне значення (затвердження бюджету, представлення плану дій уряду тощо). Доповідачами у цьому разі виступають прем'єр-міністр або члени його кабінету.

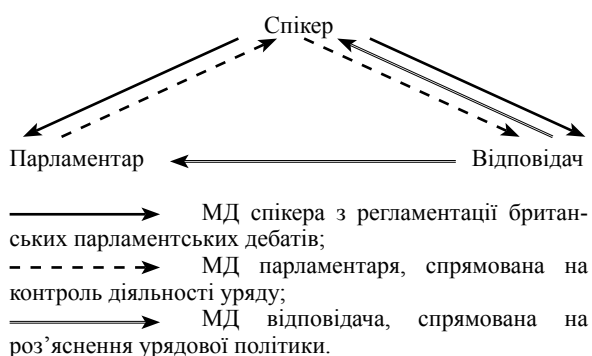

Рис. 2. Спрямованість мовленнєвих дій у британських парламентських дебатах

Під час дебатов урядовці здебільшого концентруються на досягненнях свого відомства або своїх власних, що відображається у вживаних ними **адресант-ідентифікувальних** дискурс-категоріях, які розкривають самоідентифікацію мовця, проєкціювання його у просторі, часі, вербалізацію його місії, ролі та діяльності, і реалізується у мові різними стилістичними, семантичними та граматичними засобами, як це видно з наведених нижче прикладів:

(1) *The Second Church Estates Commissioner (Sir Stuart Bell): I am grateful to the hon. Lady for reminding us of our last exchange.* [Дискурс-категорія «реляційна комунікативна стратегія» (КС) – виявлення адресантом певного ставлення

до адресата], *when I mentioned my visit to Teesdale churches. /.../ at the end of 2007 more than 20,000 ministers were licensed by Church of England dioceses-that is one minister for every 2,500 people in England. Is not that a remarkable fact, Mr. Speaker?* [Дискурс-категорія «кортежна КС» – актуалізація факту тісного взаємозв'язку комунікантів]. – Режим доступу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmhansrd/cm091126/debtext/91126-0001.htm#09112632000004>.

Приклад (1) ілюструє уривок дискурсу, де мовець насамперед акцентує поважне та дружнє ставлення до члена парламенту, чого вимагає етикет проведення дебатов. Також риторичним запитанням, зверненням до спікера, мовець ніби залучає його до свого кортежу, наголошуючи тим самим на тісному зв'язку комунікантів і підтримці його висловлювання.

(2) *The Secretary of State for Environment, Food and Rural Affairs (Hilary Benn): Cleaning up the mess has now started, and Cumbria county council is leading the local recovery effort* [Дискурс-категорія «місія» – вербалізація цілей і завдань]. *There will be a ministerial meeting later this afternoon to look at what more needs to be done to help* [Дискурс-категорія «час» – проєкціювання себе та своєї місії в часі]. *However, I must advise the House that further heavy rain is forecast overnight, and there may be some further flooding* [Дискурс-категорія «роль» – демонстрація або приписування собі певної ролі]. *The Association of British Insurers has urged people who have been flooded to contact their insurance company as quickly as possible. Its first priority is to ensure that every claim is dealt with promptly, and it will do everything that it can to help customers to recover* [Дискурс-категорія «місія» – вербалізація цілей і завдань]. – Режим доступу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmhansrd/cm091123/debtext/91123-0001.htm#09112311000002>.

У прикладі (2) мовець зазначає обсяг роботи з усунення наслідків повені, проведеної його відомством, а отже, вживає такі адресант-ідентифікувальні дискурс-категорії, як місія, час та роль. Цей уривок дискурсу є типовим для доповідей урядовців, в яких вони мають роз'яснювати політику уряду або звітувати про виконання певних завдань, що дає підставу вважати вживання подібних підкатегорій, які належать до адресант-ідентифікувальних, типовими рисами дискурс-портрета відповідача в уряді.

(3) *Robert Key (Salisbury) (Con): Please can the hon. Gentleman tell us how many professional statisticians are employed by the Church of England at Church House and by the Church Commissioners?*

[Дискурс-категорія «реляційна комунікативна стратегія» (КС) – виявлення адресантом певного ставлення до адресата].

The Second Church Estates Commissioner (Sir Stuart Bell): *I am certainly aware of – one statistician who gives me excellent advice* [Дискурс-категорія «діяльність» набір діяльнісних характеристик суб'єкта дискурсу]. *If there are others within the recesses of Church House, I will be happy to search them out and give the hon. Gentleman a written response* [Дискурс-категорія «діяльність»].

Sir Patrick Cormack (South Staffordshire) (Con): *As so many parishes, including my own, are dependent on retired clergy for keeping their services going, is there not a lot to be said for raising the retirement limit* [Дискурс-категорія «реляційна КС] *and allowing clergy to serve in full post until they are 75?*

Sir Stuart Bell: *The hon. Gentleman makes a very interesting point* [Дискурс-категорія «реляційна КС], *to which at this time I have no answer. However, it is certainly a problem that the Church would like to consider, because we need to deal with it. His suggestion is welcome and I will check it out for him.* [Дискурс-категорія «діяльність»]. – Режим доступу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmhansrd/cm091126/debtext/91126-0001.htm#09112632000004>.

Домінування адресант-ідентифікувальних дискурс-категорій також характерно для дебатів у формі запитань-відповідей, і це природно, адже основною функцією таких дебатів є інформування про вирішення поточних справ тим чи іншим відомством. Приклад (3) демонструє сконцентрованість відповідача на виконанні покладеної саме на нього місії. Даючи відповіді на запитання парламентарів, також не менш важливо звертатися до цільової аудиторії; це репрезентується у вживанні **адресат-ідентифікувальних** дискурс-категорій (відображення цільової аудиторії через звертання до неї, виявлення адресантом певного ставлення до адресата). Такий дискурс реалізується у вживанні типових фраз: *Please can the hon. Gentleman tell us...* (укр. *Чи може вельмишановний джентльмен розповісти нам...*), *The hon. Gentleman makes a very interesting point...* (укр. *Вельмишановний джентльмен зазначив дуже цікаву деталь...*), *I am grateful to the hon. Lady for reminding...* (укр. *Я вдячний вельмишановній леді за нагадування...*), *My hon. Friend is as always right...* (укр. *Мій вельмишановний друг як завжди має рацію...*).

До **кортеж-ідентифікувальних** дискурс-категорій належать такі, що підкреслюють факт тісного взаємозв'язку мовця з цільовою аудиторією. Ця дискурс-категорія реалізується через такі тактичні мовленнєві ходи, як описування

сконструйованої реальності в інтересах адресата, реалізація мотивації спілкування, актуалізація факту тісної взаємодії комунікантів (на підставі однакових цілей, мотивів), а також інтертекстуальність, інтерподійність, інтерсуб'єктність (посилання на нетематичні вислови, події, особи) [7, 20]. Оскільки вживання кортеж-ідентифікувальних дискурс-категорій представлено значно менше в риторичній практиці учасників британських парламентських дебатів, її прояви можна віднести до особистісних рис дискурс-портрета.

Код-ідентифікувальні дискурс-категорії, що умовно можна описати схемою «що – як – кому», також не досить широко представлені в дискурсі британського парламенту. У висловлюваннях членів уряду, що виступають у ролі відповідачів в парламенті, було помічено вживання здебільшого підкатегорії «риторична практика», що включає набір риторичних прийомів і технологій, покликаних активізувати уваження аудиторії про цінності. Це також дає підстави класифікувати вживання цієї дискурс-категорії як особистісну рису дискурс-портрета основних учасників британських парламентських дебатів.

Висновки

На основі кількісного аналізу вживання чотирьох основних дискурс-категорій та їхніх підтипів у мовленнєвій діяльності основних учасників британських парламентських дебатів можна стверджувати, що для парламентаря і відповідача (урядовця) вельми характерним є вживання адресант- та адресат-ідентифікувальних дискурс-категорій, що виражається в їх звітах про проведену громадську та особисту діяльність. Отже, вживання цих дискурс-категорій є типовим для мовленнєвої діяльності парламентаря та відповідача. Розгляд у цьому аспекті мовленнєвої діяльності третього учасника парламентських слухань – спікера – не є достатньо виправданим, оскільки його ритуальна роль полягає в регламентації процесу дебатів. Зокрема, в його мовленнєвій діяльності відмічено використання однієї з кортеж-ідентифікувальних дискурс-категорій – комунікативної стратегії – тобто реалізації мотивації спілкування.

Оскільки наведені дані було виявлено шляхом кількісного аналізу використання різних дискурс-категорій з арсеналу каузально-генетичної теорії дискурсу, можна зробити висновок, що відзначені риси є типовими для узагальнених дискурс-портретів учасників британських парламентських слухань.

Щодо особистісних рис дискурс-портрета можна відмітити, що попри значну ритуалізованість процесу дебатів, безперечно, кожен з учасників їх неодмінно виявляє. Найяскравіше це

виявляється саме під час дебатів, оскільки в офіційних доповідях більша увага приділяється підготовленій аргументації, коли на перший план виходить когнітивний рівень [8, 88], що дає можливість вивчити запити й потреби цільової аудиторії, розробити промову з урахуванням фактора адресата, використовуючи також типові мовленнєві ходи, яких вимагають

етикетні та ритуальні норми ведення дебатів. У живому процесі запитань-відповідей, коли переважає спонтанна аргументація, логіка дещо відступає, а на перший план виходить статусно-рольова конфігурація й постановка мети, що відкриває простір для виявлення саме особистісних рис, притаманних кожному окремому учаснику британських парламентських дебатів.

1. Методология исследований политического дискурса : актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов / [под ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой]. – Минск : БГУ, 2002. – Вып. 3. – 358 с.
2. Зернецький П. Типологія особистості : міжкультурні, психологічні та мовленнєві / П. Зернецький // Соціальна психологія. – 2004. – № 3 (5). – С. 119–131.
3. Зернецька О. В., Зернецький П. В. PR-маніпуляційний вплив : Комунікативна теорія і практика / О. В. Зернецька, П. В. Зернецький // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 101–113.
4. Методология... – 358 с.
5. Там само. – 358 с.
6. Рябоконт Г.Л. Дискурсивні особливості інтернет-публікацій дебатів британського парламенту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 / Рябоконт Г. Л. – Львів : Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2005. – 22 с.
7. Методология... – 358 с.
8. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка) / А. Д. Белова ; отв. ред. А. И. Чердниченко – К : Киевский ун-т им. Т. Шевченко, 1997. – 311 с.

P. V. Zernetsky, G. L. Riabokon

TYPICAL AND PERSONAL FEATURES OF THE DISCOURSE-PORTRAIT OF BRITISH POLITICAL LEADERS

The article deals with one of the newest aspects of linguistic research – the method of discourse-portraying, which helps to explore the perception of surrounding world by the participants of speech activity, in this case – by the main participants of the British Parliamentary debates – the Members of British Parliament, representatives of executive or judicial power and the Speaker. Analyzing their utterances, which according to pragmatic intention can be classified as Addressor-, Addressee-, Cortège- and Code-oriented, it becomes possible to identify their typical and personal features of their discourse-portrait, which in its turn shows the picture of their world-perception.

Key words: discourse, causal-genetic theory of discourse, discourse-portrait, Addressor-, Addressee-, Cortège- and Code-oriented discourse categories, speech activity, British Parliamentary debates.